

נתן נתן ונתן לקח

מאת לילך ובר

בספרו החדש "בחזרה לזמן ורתמוס",
קורא גידי רשף לזנוח
את ביקורת זך בבואו לקרוא באלתרמן, בעודו משתמש
בכלי הביקורת של זך

לאלתרמן יתפרש כרצח אב (זאת בדומה
למתקפה של שלונסקי – מחבורת
"יחדיו", אליה השתייך גם אלתרמן –
על ביאליק, בדור הקודם). לפי התיאוריה
של בלום, רצח האב נועד להסיט את האב
השירי ממרכז שדה השירה, ולהתמקם שם
על חשבוננו. במבחן התוצאה, ניכר שזך
מאשר את המסקנה התיאורטית. את הדי
המודל הזה ניתן לראות באזכורים
הרבים של אלתרמן ובהתנצלות
אפשרית על
הביקורת כלפי אלתרמן, בראיונות שנתן
זך לאחרונה, עם צאת ספרו החדש.

הניסוחים של גידי רשף מצביעים על
הקושי להתייחס לביקורת השירה באופן רציונאלי, ותוך
חתיכה למובן. למשל: "הנושא שאדבר עליו לסיום –
התאמת הריתמוס לתוכן – הוא ללא ספק מבלבל ביותר; הוא
גם תלוי בהבנה מדויקת יותר של המילים 'ריתמוס', 'תוכן',
'התאמה' – משהו שכנראה איננו יכולים לקוות לו יותר מדי"
(עמ' 57). הכתיבה של רשף רהוטה וקומוניקטיבית, ושפתו
היא יומיומית, מדויקת ובהירה. בעצם הסגנון, רשף מציע
ביקורת אחרת מזו של זך, כזו שחותרת למובנות ולהסתת אי-
בהירויות.

רשף מעיר באירוניה, בהערת סוגריים בעמ' 40: "אלתרמן
היה רובוט תעשייתי למילוי אנאפסטים, מחופש לבן אדם,
שהצליח לחמוק אפילו מענינה הבולשות של סוזן קלווין,
וכמעט הפך למשורר לאומי – עד שבא זך וחשף את
המזימה". האם לולא ביקורתו של זך, אלתרמן היה נזכר
כמשורר לאומי? ואולי יש להתייחס בחשדנות להערת אגב
בסוגריים, שהרי "משורר לאומי" עשוי להתפס כמושג
אנכרוניסטי. מעמדה השולי של השירה בעשורים האחרונים
מייצר משוררים, אשר שירתם ממוקמת בקצוות פוליטיים
הרחוקים מהמיינסטרים, ובעיקר – בשמאל הרדיקלי. זאת,
במובנים רבים, על פי הדגם שמגלם זך.

55 שנים לאחר "הרהורים על שירת אלתרמן" מאת נתן זך,
מלהיב להיתקל בבחינה שיטתית של תקפות המאמרים שהיו
לחלק מהקאנון של ביקורת נתן אלתרמן. הניתוח המצוי
בספר החדש "בחזרה לזמן וריתמוס" של גידי רשף (הוצאת
פרדס) אינו פוליטי או היסטורי, אלא עושה שימוש בכלים
אנליטיים, השואלים מניתוחו של זך. עם זאת, תפקידו של
הספר הצנום משמעותי, אם נזכור כי הביקורת שמתח זך לא
הייתה רק מאבק דורי, אלא גם נקודת שבר אשר הובילה
לזניחת השיר במשקל לטובת הריתמוס החופשי.
האמירה הצלולה כי "זך איננו שולט מספיק בתהליכי
הכתיבה שלו עצמו" בהקשר עכשווי, נועדה לאיין את הצורך
באפולוגטיקה מיותרת ביחס לשירת אלתרמן. אם אומנם זך
לא אומר דבר חשוב על הפואטיקה של אלתרמן, אז אין סיבה
שלא להשתחרר מהמשא רב השנים שהעמיס על הקריאה
באותו משורר מורכב ומסתורי. "את הביטוי המהלך ברחוב
ממש אין אלתרמן שומע, או שאינו מוצא ליאה להכניסו
לשיר" ("הרהורים", עמ' 111) – זך מתלונן על הנתק של
השפה האלתרמנית משפת היוםיום – ונשמע מנותק בעצמו"
(עמ' 42).

הביקורת מנותקת מהקשרים חברתיים ופוליטיים, ובוחרת
את הטקסט בכלים אנליטיים, אשר מאפיינים את מחקר
הספרות במחצית המאה העשרים, ומהדהדים במיוחד את
הניאו-קריטיציזם, הזרם שמזוהה עם המשורר טי.אס. אליוט,
אשר שימש מודל עבור זך. כמו אליוט, כך זך פילס לו דרך
בשירה העברית בשילוב בין שירה חדשנית לתקופתה, לבין
תיאוריה וארגון מחדש של הקאנון, כולל צעד משמעותי
בשלייה מן הנשייה של שירת דוד פוגל.

הביקורת של רשף היא מעשה פירוק שיטתי של הטקסט,
אשר מנוסח כמהלך לוגי. קריאת הספר ברצף מעוררת
מחשבה מחודשת על ההיסטוריוגרפיה של השירה העברית,
אשר מתאפשרת ממרחק הזמן. מפתיע, איך למרות הבקיעים
שמתגלים במאמרים ובסגנון המעורפל של זך, הם שמרו על
מעמדם. מעניין לשים לב, שחלקים ניכרים מביקורת השירה
העברית מאז, עמוסים בניסוחים פתלתלים ועקיפים, כמו
מטפחת אטומה שפורש המבקר בין הקוראת לבין מושא
הביקורת.

אם נבחן את השירה העברית באמצעות מודל חרדת
ההשפעה של הרולד בלום, אזי נגיע למסקנה – על פי המודל
האדיפאלי המוצע – כי המהלך הלעומתי של זך ביחס